

Halk Gastro- nomisi

Editörler:

Mehmet AÇA - Ömür CEYLAN - Sezen GÜNGÖR

Halk Gastronomisi

Motif Vakfı Yayınları

Sıra No: 22

Editörler

Mehmet AÇA - Ömür CEYLAN - Sezen GÜNGÖR

Kapak Tasarımı

Hüseyin Özkan

Sayfa Tasarımı

Hüseyin Özkan

ISBN: 978-975-9049-35-5

Aralık 2022

Motif Vakfı Adres:

Derviş Ali Mah. Kariye Yağhane Sk. No:5

Edirnekapı - Fatih - İSTANBUL

Tel: 0 212 531 61 68

Faks: 0 212 635 52 43

Web: www.motifvakfi.com.tr

E-mail: motif@motifvakfi.com.tr

SURİYE TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA EKMEK/ ÇÖREK DENK ÇİFTİ VE BUNUN BİR DİL ÖLÇÜTÜ OLARAK GÖRÜNÜMÜ

Prof. Dr. Hülya ARSLAN-EROL

Atanur ÖZDEMİR

Gaziantep Üniversitesi

Özet

Anadolu ağızlarının bir uzantısı olan Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları (STTA), Türklerin Anadolu'ya geçiş güzergahları üzerinde olduğundan Oğuz boylarının zengin söz varlığı, ses-şekil özelliklerinin yanında Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve yer yer Kıpçak boylarının dil özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle de Hama-Humus ve Colan alt ağız gruplarında Doğu Oğuz kolunun söz varlığına ve dil özelliklerine rastlanmaktadır. Yerleşim alanları daha çok Türkiye-Suriye sınırı ve Suriye'nin iç kesimlerinden Şam, Hama-Humus şehirleri olan Suriye Türkmenlerinin konuştukları Türkçe gibi yaşattıkları kültür de Anadolu ile paralellik göstermektedir. Ortaklık gösteren bu kültürel unsurlardan biri de yeme içme kültürü ve bunun adlandırılış şekilleridir. Standart Türkiye Türkçesinde “*Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan*” tanımı, *ekmek* terimiyle ifade edilmektedir ve Anadolu ağızlarında da (*Azerbaycan Türkçesinin etkisi sebebiyle Kars ve çevresindeki ağız grupları hariç*) temel besin gıdası için *ekmek* terimi kullanılmaktadır. *Çörek* terimi ise Anadolu ağızları ve standart Türkçede ekmeğin yağlı hamurdan yapılmış bir türünü ifade etmektedir. Bugün çağdaş Türk lehçeleri içerisinde Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde *ekmek*, *çörek* terimi ile ifade edilmektedir. Leksik verilerin Türk boylarına göre anlam alanlarının farklılık göstermesi boylara özgü özellikler olduğundan, lehçelerin ve lehçe içi ağız gruplarının sınıflandırılmasında da ölçüt olarak kullanılabilir. Bu hususta *ekmek/çörek* denk çifti, *Türkiye Türkçesi Ağızları Atlası*'nın oluşturulmasında projenin sınırları içerisinde olan STTA'yı Oğuz grubunun Doğu koluna bağlayan leksik ölçütlerden biri olabilir mi? STTA'da, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi ses-şekil özelliklerinin kısmen tespit edildiği *Hama-Humus* ve *Colan Türkmen* ağızlarında temel besin gıdası, *ekmek*'in yanında *çörek* terimi ile ifade edilir hatta *ekmek*'ten daha aktif kullanılır. Bunun yanında bölge ağızlarında *itegi* “ekmek yapımında kullanılan bir araç”, *ödlā*- “ateş yakmak”, *suy* “su” gibi arkaik özelliklere sahip terimler tespit edilmiştir. Bu bağlamda yazımız; STTA'da *ekmek* çeşitleri, *ekmek* için kullanılan terimler, bu terimlerin ağız gruplarına göre sıklık dereceleri ve STTA'nın *ekmek/çörek* denk çifti bakımından hangi Türk lehçe ve ağızlarıyla paralellik gösterdiği üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları, Ağız Sınıflandırmaları, Leksik Ölçütler

Abstract

Dialects of Syrian Turkmen Turkish (STTA), which are a part of Anatolian dialects, are on the transit routes of Turks to Anatolia. STTA; In addition to the rich vocabulary and phonetic-morphological features of the Oghuz tribes, it reflects the language characteristics of Azerbaijan Turkish, Turkmen Turkish and partially Kipchak tribes. Especially in the Hama-Humus and Colan dialect groups, the vocabulary and language features of the East Oghuz dialects are encountered. Syrian Turkmen whose settlement areas are mostly located on the Turkey-Syria border and the cities of Şam, Hama-Humus from the inner parts of Syria are like their dialects also show cultural parallelism with Anatolia. One of these common cultural elements is the culture of eating and drinking and the way it is named. In Standard Turkey Turkish, the definition of “*food made by cooking the dough made of grain flour in the oven, on a sheet metal or in a tandoor*” is expressed with the term *ekmek*. Also in Anatolian dialects (*except for the dialect groups in Kars and its surroundings due to the influence of Azerbaijan Turkish*), the term *ekmek* is used for basic food. The term *çörek* refers to a type of bread made from oily dough in Anatolian dialects and standard Turkish. Today, in contemporary Turkish dialects, in Azerbaijan and Turkmen Turkish, bread is expressed with the term *çörek*. Since lexical data differ in meaning areas according to Turkish tribes, it can be used as a criterion in the classification of dialects and intra-dialect groups. In this regard, could the *ekmek/çörek* synonym be one of the lexical criteria that connects STTA, which is within the boundaries of the project, to the Eastern branch of the Oghuz group in the creation of the Turkey Turkish Dialects Atlas? In the Hama-Humus and Colan Turkmen dialects, in which the phonetic and morphological features of Azerbaijan and Turkmen Turkish are partially determined, the basic food is expressed with the term *çörek* next to *ekmek*, and it is even used more actively than *ekmek*. In addition, terms with archaic features such as *itegi* “a tool used in making bread”, *ōdlā-* “to make fire”, *suy* “water” have been identified in the dialects of the region. In this context, our article; bread types in STTA, terms used for bread, the frequency of these terms according to dialect groups, and which Turkish dialects and dialect groups shows parallelism in terms of *ekmek/çörek* synonym with STTA.

Keywords: Dialects of Syrian Turkmen Turkish, Dialect Classifications, Lexical Criteria

GİRİŞ

Türkiye-Suriye sınırı ile Suriye'nin iç kesimlerinde yaşayan Suriye Türkmenleri Arap Baharı'yla birlikte başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Suriye Türkmenlerinin büyük bir kısmı *Gaziantep, Kilis, Hatay (özellikle Yayladağı ilçesi), Osmaniye, Malatya* ve *İstanbul* illerinde ikamet etmektedir (Özdemir ve Kara, 2019: 217-225). Suriye Türkmenlerinin konuştukları Türkçe, ses ve şekil özellikleri dikkate alındığında Anadolu ağızlarının devamı niteliğindedir. Öyle ki Halep Türkmen ağızıyla Gaziantep, Kilis ağızı; Bayır bucak Türkmen ağızıyla Hatay (Yayladağı), Adana ağızları büyük oranda örtüşmektedir. Avşar, Salur, Kınık boylarının dil özelliklerinin kendini gösterdiği Suriye Türkmen Türkçesi Ağızları (STTA), beş ağız grubuna ayrılmaktadır: *Bayır bucak Türkmen Ağızı, Halep Türkmen Ağızı, Colan Türkmen Ağızı, Colan Yörük Türkmen Ağızı* ve *Hama-Humus Türkmen Ağızı* (Arslan-Erol, 2020: 331-346).

Zengin bir tarihi geçmişe sahip olan Suriye coğrafyası, birçok Türk boyuna ev sahipliği yapmıştır. Asya'dan göç eden Oğuzlar başta olmak üzere Memlükler döneminde Kıpçak boylarının da uğrak noktası olmuştur. Tarihi arka planı zengin olan STTA'da, belirli ağız gruplarında Kıpçakça unsurlara ve Oğuz grubunun Doğu koluna ait dil özelliklerine rastlanmaktadır. Yukarıda zikredilen *Colan Türkmen Ağızı* ve *Hama-Humus Türkmen Ağızı*; Anadolu ağızlarının devamı olmakla birlikte aslı uzun ünlüler ve kısmen şimdiki zaman¹ hususunda Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine yakınlık göstermektedir (Arslan-Erol, 2020: 331-346; Arslan-Erol ve Özdemir, 2021: 47-70; 2022: 485-531). Yine söz varlığı dikkate alındığında bu iki bölgede *konus-* fiilinin yerine Azerbaycan Türkçesinde aktif olan *danış-* fiilinin kullanılması, undan yapılan temel besin gıdası için *ekmek/ çörek* denk çiftlerinden² çöreğin daha aktif olması, bu bölgeleri Azerbaycan

¹ “*Colan Türkmen ağızının karakteristik şimdiki zaman eki -yA/ -yĀ/ -yAr/ -yĀr'dır... Bu eke, Türkmen Türkçesi ağızlarından Salar ve Yomut ağız bölgelerinde, Karakalpakistan Dörtgöl Türkmenlerinin Manış ağızlarında, Gürcistan'da konuşulan Azerbaycan Türkçesi ağızlarından Sakar ağızı ve muhtelif ağız bölgelerinde rastlanmıştır*” (Arslan-Erol ve Özdemir, 2021: 47-70)

² Gürer Gülsevin (2007: 276-299) ilgili yazısında, denk çiftlerin günümüzde lehçelerin ayrıncı birer unsurları olduğuna dikkat çekmiştir. Undan yapılan temel besin gıdası Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde *çörek* ile ifade edilmekteyken Standart Türkiye Türkçesi ve Anadolu

ve Türkmen Türkçesine yaklaştırmaktadır. Oğuz dışı unsurlar açısından bakıldığında STTA'da Kıpçakça unsurlardan bahsetmek mümkündür. Özellikle *Colan* ve *Hama-Humus* ağız gruplarında, Kıpçakça unsur kabul edilen söz başı *ç->ş-* değişiklikleri (*Çerkez>şerkez*, *çadır>şadır*, *çek->şek-*) tespit edilmiştir. Ancak bu değişikliklerin bölge ağızlarında yaygınlık ve devamlılık göstermediğini de belirtmek gerekir. Özetle STTA, Türk boylarının Anadolu'ya geçiş güzergahları ve göç yolları üzerinde olduğundan Oğuz boyları dil özellikleri ve Oğuz dışı unsurlar açısından pek çok dil içi ve dil dışı zenginlik sunmaktadır.

Uzun yıllar Anadolu Türkleriyle beraber yaşayan, aynı kültürü yaşatan Suriye Türkmenlerinin, Osmanlının bölgedeki hakimiyetini kaybetmesiyle Anadolu ile bağları kopmuş, yakın akrabalar arasına sınırlar girmiştir. Suriye'de kalan Türkmenler siyasi yönetimden yıllarca baskı görmüş, anadilde eğitim hakları ellerinden alınmış, Türkçe konuşan Türk kültürünü yaşatan kimseler ötelenmiş, sürülmüş ve hatta yüzlercesi öldürülmüştür (Erol, 2022: 23-41). Türk dili, Türk kültürü, Türkmen kimliği kirli politikalarla sindirilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara rağmen Suriye Türkmenleri, çoğunlukta yaşadığı yerlerde Türk dilini ve kültürünü koruyup sürdürmüşlerdir. Konumuz olan *ekmek* çerçevesinden baktığımızda; ekmek çeşitleri, adlandırmalar, ekmek yapımında kullanılan araç gereçler, kışlık veya özel günler için ekmek yapımında kadınlar arasındaki imece kültürü vb. Anadolu ile paralellik gösterip örtüşmektedir.

Ekmek Teriminin Tarihi Seyri ve Etimolojik Değerlendirmeler

Ekmek terimi Türkçe sözlükte “*Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan*” şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011: 767) Un, su ve tuzdan yapılan; incesi, kalını, yuvarlağı fark etmeksizin Anadolu sofralarında eksik olmayan bu temel besin gıdası, *ekmek* terimi ile ifade edilmektedir. Aynı temel besin gıdası Eski Türkçede *etmek/ çörek* terimleriyle ifade edilirken sonraki dönemlerde tarım kültürünün Türkler arasında yaygınlaşmasıyla Anadolu'da *somun*, *pide*, *yufka*, *bişi*, *börek* gibi tür ve adlandırmalar ortaya çıkmıştır.

Ekmek kelimesi Kök Türkçe döneminde, yazıtların içeriğinden olsa gerek tespit edilememiştir. İlk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde *ötmek* şekliyle

ağızlarında (Kars ve çevresindeki ağız gruplarında Azerbaycan Türkçesinin etkisinden dolayı ekmek kavramı için *çörek* terimine rastlanmaktadır.) *ekmek* terimiyle karşılanmaktadır. Bu iki kavram kullanım sıklıkları bakımından Türk boylarının ağızları arasında ayırıcı özelliğe sahip olduğundan biz de bu yazıda *ekmek/ çörek* terimleri için denk çift adlandırmasını kullanmayı uygun bulduk.

A. Von Le Coq'un çalıştığı *Türkische Manichaica aus Chotscho III* adlı eserde tanıklanmıştır (Caferoğlu 2011: 252; Wilkens 2021: 756). Clauson'un da (1972: 105) belirttiği üzere eldeki verilere göre *ekmek* kelimesinin *ötmek*>*etmek*>*epmek* formlarından en eskisi *ötmek* olmalıdır. Eski Uygur Türkçesi döneminden sonra tarım kültürünün Türkler arasında yayılmasıyla birlikte eserlerde kelimenin kullanım sıklığı artmış, fonetik varyantları çoğalmıştır. Karahanlı Türkçesi döneminde Divanu Lügati't-Türk'te 31 kez *etmek*, 5 kez *ötmek* ve birer kez de *itmek*, *epmek*, *epek* şekliyle geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015). Yine bu dönemde şekline ve pişirme yerine bağlı olarak farklı adlarla kaydedilen ekmek çeşitleri kaynaklarda tespit edilmiştir (Korkut, 2021: 179-196). Kutadgu Bilig'de kelime daha çok *tuz etmek* şeklinde ikileme olarak karşımıza çıkar (Arat, 1979). Eski Anadolu Türkçesi döneminde *etmek*/*itmek* şekliyle kullanılan kelime, Kıpçak grubunda *etmek*/*ötmek*/*itmek*; Karluk'ta bunlara ek olarak kapalı e'li şekliyle de *étmek* tanıklanmıştır.

Eski ve Orta Türkçede *ötmek*, *etmek*, *étmek* *itmek*, *epmek*, *epek* şekilleriyle tespit edilen kelimenin etimolojisi hakkında çeşitli görüşler vardır. Tietze (2016: 659), kelimenin Eski Türkçe şeklinin *etmek* olduğunu bildirerek 16. yy.den sonra halk ağzında görülen *t>k* benzeşmesiyle *ekmek* formunun ortaya çıkmış olabileceğine değinmiştir. Araştırmacı *ekmek* isminin *et-* fiilinden gelip gelemediğine dair fikir belirtmemiştir. Gülensoy (2011: 325), kelimenin Orta Türkçe ve Anadolu ağızlarındaki fonetik varyantlarını belirtmiş, kökeni hakkında görüş bildirmemiştir. Nişanyan (2018: 215), Eski Türkçede *ötmek*, *etmek* olduğunu belirtmiş, bazı Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde *epmek* şeklinin de varlığından bahsetmiştir. 18-19. yy.den sonra Türkiye Türkçesinde *t>k* değişimine bağlı olarak *ekmek* formunun hâkim olduğunu kaydederek değişikliğin nedeninin açık olmadığını belirtmiştir. Araştırmacı kelimenin kökeninin Lehce-i Osmani'de *üt-* fiiline dayandırıldığını, anlamının *ütülenmiş*, *ateşe gösterilmiş* *hamur* şeklinde verildiğini kaydetmiştir. Anadolu ağızlarında ekmek çeşitlerini ele aldığı çalışmasında konuyu değerlendiren Kaçalın (2015: 347-379), kelimenin kökeninin *et-* fiilinden geliyormuş gibi görünmesine rağmen üzerine gelen *-mAk* ekinin istisnalar dışında kalıcı isimler yapmaması sebebiyle *ekmek* ismini *et* (et, besin gıdası) köküne dayandırmaktadır. Araştırması, kelimenin kökeninin Türklerin yaşam şekliyle de bağlantılı olduğunu belirterek göçebe yaşam tarzından (yani et tüketiminden) yerleşik hayata geçen (buğday tüketimine) Türklerin, ekmeği (etmek) bir nevi ete benzetererek *ekmek* (etmek) kelimesi için *et+mek* (etimsi, et gibi yumuşak besin gıdası) kelimesini kullanmış olabileceklerini belirtmiştir. *-mAk* eki burada isimden isim yapan ek olarak düşünülmüştür. Konu hakkında Clauson (1972: 105) şunları belirtmiştir; “*etmek*/*ötmek*, *ekmek* için üç benzer kelimenin en eski olanlarıdır. Kuzey grubu,

Kuzeybatı grubu ve Güneybatı grubunda kaydedilen ve diğer diğer formlar olan ekmek, epmek; muhtemelen ek-fiili ile bağlantısından dolayı ikinci bir şekil olarak ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Ötmek, bu iki şekilden daha erken dönem gibi görünmektedir.” Açıklamasını yapan araştırmacı, -mAk ekinin normalde fiilden isim yapan mastar eki olduğunu belirterek bu ekin kalıcı eylem adları yapmasının mümkün olmadığını kaydetmiştir. Ayrıca Kaşgarlı’nın bu mastar ekini diğer örneklerde -mA:k şeklinde uzun yazarken *etmek* örneğinde -mAk yazdığını vurgulayarak bu imla farkının göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkati çekmiştir. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere kelimenin kökeni netlik kazanmış değildir. İstisnalar dışında -mAk ekinin kalıcı eylem adları yapmaması, kelimenin kökeni hakkında farklı görüşlere sebep olmaktadır.

Türkçenin çağdaş lehçeleri incelendiğinde *ekmek* ve varyantlarının, *çörek* kelimesinin ve Farsça *nan* isminin yazı dillerinde aktif kullanıldığı görülmektedir³. Temel besin gıdasını karşılamak üzere Türkiye Türkçesinde *ekmek*; Tatar Türkçesinde *ıkmak*; Başkurt Türkçesinde *ikmek*; Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde *çörek*; Kazak, Kırgız, Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde Farsça *nan* kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında⁴ *ekmek* aktif olmakla birlikte tarihi sürekliliğin devamı olan *etmek* ve varyantları muhtelif ağız gruplarında yaşamaktadır. *Çörek* teriminin Anadolu’da ekmeğin genelini değil yağlı hamurdan yapılan bir türünü ifade ettiğini yukarıda belirtmiştik. Anadolu ağızlarında temel besin gıdasını karşılamak üzere kullanılan *çörek* terimi Kars’ın *Merkez, Arpaçay, Koyundere, Karkamış* ve *Ahıska* ağızlarında ve Bayburt’un *İbişli* ağızında görülmektedir (DS, 2009: 1292).

Leksik Verilerin Ağızların Sınıflandırılmasında Önemi

Bilindiği üzere ağızların sınıflandırması fonetik ve morfolojik ölçütlere dayanmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalardan leksik ölçütlerin de ağızların sınıflandırılmasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Peki leksik ölçüt nedir? Toplum tarafından bilinirliği yüksek olan kavramların, gramatikal ölçütlerle çizilmiş ağız gruplarında hangi adlandırmalarla kullanıldığının tespiti leksik ölçütleri oluşturmaktadır. Örneğin *manda* kavramını karşılamak için Anadolu ağızlarında *kömüş, camız, dombay* isimleri kullanılmaktadır. Gramatikal ölçütlere göre oluşturulmuş ağız bölgeleri ile bu isimlerin dağılımı örtüşüyorsa yani gramatikal sınıflandırmayla aynı haritayı çiziyorsa, *manda* kavramı bir

³ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, TDK Çevrimiçi Sözlükler, erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

⁴ Derleme Sözlüğü, TDK Çevrimiçi Sözlükler, erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

leksik ölçüt kabul edilmektedir (Karahan, 2013: 1-9). Anadolu ağızlarının sınıflandırılmasında birkaç ağız bölgesinde kısmen yapılan leksik sınıflandırmalar, gramatikal ölçütlerle yapılmış sınıflandırmaların doğruluğunun ölçülmesinde de önemli veriler sunmaktadır. Ancak leksik ölçütlere göre yapılmış sınıflandırmaların her zaman sağlıklı veriler içermesi de mümkün değildir. Nitekim dil verileri tarihi süreçteki göçler düşünüldüğünde çok hızlı yayılabilmektedir. Leksik ölçütler, gramatikal sınıflandırmaları desteklediği takdirde anlamlı veriler sunmaktadır (Karahan, 2013: 1-9).

Anadolu ağızlarını sınıflandırma çalışmaları içerisinde, fonetik ve morfolojik ölçütler yanında bazı bölgeler için yapılmış leksik sınıflandırma veya leksik ölçütleri esas alan çalışmalar da bulunmaktadır.⁵ 1900’lü yıllarda Alman Ağız Atlası’yla başlayan atlas çalışmaları, bu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle hız kazanmış leksik veriler kullanılmaya başlanmıştır. 1956’da Akdeniz Dil Atlası çalışmalarında Türkiye Türkçesi ağızları, kıyı illerden toplanan balık isimleriyle temsil edilmiştir (Karahan vd., 2018: 20; Karahan, 2013: 1-9). Son zamanlarda yapılan çalışmalarda leksik verilerin önemi artmış, ağız atlaslarının oluşturulmasında ölçüt olarak kullanılmaya başlanmıştır. Halihazırda devam eden *Türkiye Türkçesi Ağızları Atlası* projesinde de leksik ölçütlere yer verilmiştir. Çalışmanın sınıflandırma ölçeğinde (Karahan ve Ay, 2022: 54-67) *havuç, patates, hindi, mанда, ceviz* gibi toplamda 24 leksik ölçüt bulunmaktadır ve bu ölçütlerin gramatikal verilerle gösterdiği paralellik leksik ölçütlerin dil atlaslarının oluşturulmasında anlamlı veriler içerdiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere STTA’da, Hama-Humus ve Colan Türkmen ağızları bazı ölçütler⁶ noktasında Anadolu ağızlarından uzaklaşıp İran, Irak Türk ağızlarına ve Oğuz grubunun Doğu koluna yaklaşmaktadır. Bu bağlamda konumuz olan *ekmek/ çörek* denk çiftleri, *Türkiye Türkçesi Ağızları Atlası*’nın oluşturulmasında

⁵ BAŞKAN, Özcan (1970), Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme, TDAY-Belleten, TDK Yayınları, s. 237-25; HAYASHİ, Tooru (2000), “Bolu Dili Ağızında Belli Bir Dağılım Eğilimi Göstermeyen Sözcükler ve Yorumlamada Sorunlar”, *Türkçe’nin Ağızları Çalıştay Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 47-63; KAYRA, Erol (1991), Lehçe Bilimi ve Dil Haritaları, Türk Dili, S. 479, TDK Yayınları, Ankara, s. 299-306.

⁶ ARSLAN-EROL Hülya (2020), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağız Bölgeleri”, *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı*, s. 331-346, Kesit Yayınları, Ankara; ARSLAN-EROL Hülya, ÖZDEMİR Atanur (2021), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Şimdiki Zaman” *Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı Armağanı*, Edit. Ali İhsan Öbek vd., Paradigma Akademi, Çanakkale; ARSLAN-EROL Hülya, ÖZDEMİR Atanur (2022), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Kelime Kök ve Gövdelerinde Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları-I”, *Prof. Dr. Mehmet İsmail Armağanı*, Edit. Ayfer Aytaç, Paradigma Akademi, Çanakkale.

projenin sınırları içerisinde olan STTA'yı Oğuz grubunun Doğu koluna bağlayan leksik ölçütlerden biri olabilir mi? Bu soru kapsamında STTA'da *ekmek/ çörek* kullanımının ağız bölgelerine göre sıklık dereceleri ve görünümleri şöyledir:

Bayırbucak Türkmen Ağızı

STTA'nın bu ağız grubunda temel besin gıdasını ifade etmek üzere *ekmek/ ekmeK/ èkmek, hımız* terimleri kullanılmaktadır. Arapça *ekmek* anlamında olan *hımız* Türkmenler arasında yaygın değildir.

-arap kardaşlarımızın yaptıkları bu ırkçılık biraz çok can almış bizim türklerden yani (...) şama geldik dermiş ləkantada oturduk et istedik. (Burada Suriye askeri güçlerinden bahsediliyor) beyle genç yiğit yani, geldiler dermiş eti işaret ettiler. *ekmek* koyuqlar tavlanın üstüne, *hımız* derse tamam geç, *ekmek* derse kes, bu tevir yani demiş. o iki genci orda et kestikleri satuldan dorğadılar. BB-3/143

-haftada bi kez bir leğen hamur yugurullardı, *ekmek* yapallar. BB-25/213

-biçine gidikler, yiyolar ekiş *ekmeK*. devriliveriyolar heP, bayılıyolar. BB-1/46

Mayayı nasıl yapardınız?

-Pişirdiysin zaman *èkmek*, hamır kalır, onu qorlar kerenin, onun içine, bu hamırlık olur. BB-2/393

Kullanım Sıklığı

Ekmek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 75 kez geçmektedir.
Çörek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde tespit edilememiştir.
hımız	1 yerde geçmektedir.

Bayırbucak Türkmen ağızında *çörek* terimine rastlanmamıştır. Bu ağız bölgesi, *ekmek/ çörek* denk çiftlerinden *ekmek* tarafındadır. Bayırbucak Türkmen ağızı; şimdiki zamanın -yo olması, *nazal n*'nin diğer ağız bölgelerine göre daha iyi korunması, *g* sesinin iki ünlü arasında ve hece sonundaki durumu vb. (Arslan-Erol, 2020:331-346) hususlar gözetildiğinde Anadolu ağızlarından Batı grubu (Karahan, 2014) ağızlarıyla bunlar içerisinden de VII. alt grup *Hatay, Kilis ve Adana* ili ağızlarıyla örtüşmektedir. Derleme sözlüğünde ve bu ağızlar üzerine yapılmış çalışmalarda temel besin gıdasını karşılamak üzere *çörek* teriminin kullanımına rastlanmamıştır. Bu da *ekmek/ çörek* leksik verilerinin gramatikal verilerle örtüş-tüğünü göstermektedir.

Halep Türkmen Ağzı

STTA'nın bu ağız grubunda temel besin gıdasını karşılamak üzere ekmeğin fonetik varyantları olan **egmek/ ekmek/ ekmeK/ êkmek/ êkmeK** ve **eKmeK** terimleri kullanılmıştır. Bölge ağzında **çörek** terimi sınırlıdır, derlemelerin birinde Colan ağız bölgesi işaret edilerek Colan Türkmenlerinin ekmeğe **çörek** dediği belirtilmiş, diğerinde kaynak kişilerin ninelerinin döneminde ekmeğe **çörek** dedikleri zikredilmiştir. Dolayısıyla bu bölge ağzının güncel kullanımında **çörek** aktif değildir, ancak eskiden kullanıldığı anlaşılmaktadır.

-e işde teşden **egmek** eTTik, bazlama eTTik, sallama eTTik, davar sağdık, yannık yaydık. H-27/4

-o 'aynayşe filan, enziyan 'aynı bizim kimi, birbirî arasında loğadları da tükçe, 'aynısı. biz ekmeğe **ekmek** deşik, genner **çörek** der. H-4/16

-nenelerimiz ekmeğe **çörek** derdi. H-29/528

-**ekmeK** yök, evelde **ekmeK** de yohTu, gıtlık oldudu. H-14/29

-valla anam **êkmek** yaptığı yerde dogurmuş beni. H-12/47

-ğapıdan şeyle bahTım, dereJden iniy, eline de **êkmeK** almış. H-13/206

-gözel bir **eKmeK**Ten yersin gözel. üsdüne de yarım sād yaT, polat kimin oluğ polat. H-2/623

Kullanım Sıklığı

Ekmek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 68 kez geçmektedir.
Çörek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde 2 yerde geçmektedir.

Halep Türkmen ağzında yukarıda açıklanan durum haricinde **çörek** terimine rastlanmamıştır. Veriler dikkate alındığında bu ağız bölgesi, **çörek/ ekmek** denk çiftlerinden **ekmek** tarafındadır. Halep Türkmen ağzının gramatikal verileri dikkate alındığında; şimdiki zamanın **-Iy/ -Uy/ -yI/ -yU** olması, **nazal n**'nin kısmen korunması, **öyle, böyle** kelimelerinin **eyle, beyle** olması vb. (Arslan-Erol, 2020:331-346) ölçütler çerçevesinde Anadolu ağızlarından Batı grubu (Karahana, 2014) ağızlarıyla bunlar içerisinde de VII. alt grup (*Gaziantep*) ile örtüşmektedir. Temel besin gıdasının **çörek** terimiyle ifadesine Batı grubu ağızlarının VII. alt grubunda rastlanmamış olması, gramatikal ölçütler ve **ekmek/ çörek** leksik verileri karşılaştırıldığında bir uygunluk göstermektedir.

Colan Yörük Türkmen Ağzı

Bu ağız bölgesi de Halep ve Bayırucak Türkmen ağzında olduğu gibi *ekmek/ çörek* denk çiftlerinden *ekmek* tarafındadır. Bölge ağzında ekmeğin fonetik varyantları *ákmek/ ákmek* ve *ekmek*'tir.

-he ye *ekmē*, oklānan *ekmek* éttik. yuğa *ákmek* edeller, çibit ákmek deyerler. CY-4/347

-*ákmek* yapardın. *ákmek* deriz biz. sajda bu kadan bu kadan, he yèrdik. CY-2/190

Kullanım Sıklığı

Ekmek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 14 kez geçmektedir.
Çörek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde tespit edilememiştir.

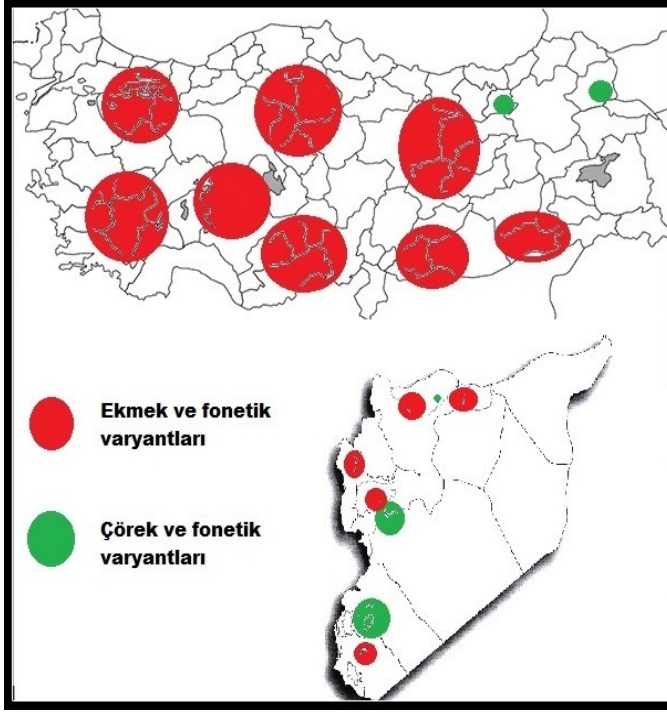
Bu ağız bölgesi; *nazal n* sesinin Colan Türkmen ağzına göre daha iyi korunması, yardımcı fiil kullanımının (*çocuk durmāyiverdi mi, benzēyip turular, ağuT edip durumuş, sürülüp turur*) aktif olması, görülen geçmiş zaman üçüncü teklik şahıs çekiminde (*anam peynir yapardıñ*) şahıs ekinin sonuna bir *n/ñ* eklenmesi vb. (Arslan-Erol, 2020:331-346; Dinar, 2015: 155-199) hususlar gözetildiğinde Batı grubu (Karahan, 2014) ağızlarının I. alt grubuyla özellikle de Aydın, İzmir ağızlarıyla örtüşmektedir. Bu alt grupta temel besin gıdasının *çörek* terimiyle ifade edilmemiş olması, leksik ve gramatikal verilerle örtüşmektedir.

Buraya kadar bahse-dilen ağız grupları *ekmek/ çörek* hususunda *ekmek* tarafında olup Türkiye Türkçesinin yazı dili ve Anadolu ağızlarıyla para-lellik göstermektedir ki bu bölgeler sadece *ekmek/ çörek* çerçevesinde değil diğer fonetik ve morfolojik ölçütler bakımından da Anadolu ağızlarına özellikle Batı grubu ağızlarının VII. alt grubuna (Karahan, 2014) yakınlık göstermektedir. Bundan sonraki gruplar yukarıda bahsedilenlerden nispeten farklıdır.

Colan Türkmen Ağzı

STTA'nın Şam ve Kuneytra çevresinde konuşulan bu ağız grubunda temel besin gıdasını karşılamak üzere *ekmek* ve *çörek*'in fonetik varyantları olan *ákmák/ ákmek/ ekmek/ ekmek/ ekmēk, çörek/ çórek/ çörek* ve *çörek*-kullanılmaktadır.

-*ákmek*-de diyeñk *çörek*-de diyeñk. evelki avratlar, analarımız evvelden *ákmák*-deyillerdi. biz *çörek*-diyeñk. C-7/86

-*ekmek* yapTım tářredim

güne akTım paşradım. C-29/387

-*ekmek*-de deşik biz, *örek*-de deşik. bes *örek*-fazla deřdik. tüm tüřkmen-
de buña *ekmek*-deřlerdi. C-1/306

-*Çörek* deşik, *örek* yapardıık saıda, amır yogururduğ akşamdan eřkılėřik
sa‘at altıdan kağar yapāřık gene. C-17/143

-günneri nasıl geiridiğ? *örek*-yapardığ, oyun güderdiğ, yemek eğerdiğ işte
bunnarı eğer, sıt eden. C-2/118

-işde *örek*-yapallardı ariler. vardı gene yuka, bes çok tezze. o sallama
deşik. C-27/191

Kullanım Sıklığı

Ekmek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 48 kez geçmektedir.
Çörek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 61 kez geçmektedir.

Sayısal verilerden anlaşıldığı üzere Colan Türkmen ağzında *ekmek/ çörek* denk çiftlerinden *çörek* kullanımı daha yaygındır. Aslında *ekmek* çok daha az kullanılmaktadır ancak derleyicilerin kaynak kişilere yöneltmiş olduğu (*Ekmeğe ne dersiniz?*, *Ekmek yapar mısınız?*) gibi sorular, kaynak kişiyi *ekmek* terimini kullanmaya yöneltmektedir. Colan Türkmen ağzı diğer ağız bölgeleri gibi Batı grubu (Karahana, 2014) ağızlarıyla paralellik gösterirken soru cümlelerinin yaygın bir şekilde vurguyla yapılmasıyla Doğu grubu (Karahana, 2014) ağızlarına yaklaşmaktadır. Hatta k > ğ, y (*girdiyi yêr ataş, gezmediyi yêr ğalmadı*) ve η > yn (*koyñşu*) değişimlerinin varlığı, ilerleyici ve gerileyici benzeşmelerin yoğun olarak görülmesi (*öddürdü, dezze, yeller*), *diye* edatı yerine yaygın olarak *deyin/ deyi/ diyi* şekillerinin tercih edilmesi vb. (Arslan-Erol, 2020:331-346) özellikler açısından Oğuz grubunun Doğu koluna yaklaşmaktadır. Netice itibarıyla *çörek* teriminin Colan Türkmen ağzında temel besin gıdasını karşılamak üzere aktif kullanılması ve bu kavramın Oğuz grubunun Doğu kolunda da (*Azerbaycan, Türkmen Türkçesi*) *çörek* terimi ile karşılanıyor olması, leksik verilerle gramatikal verilerin örtüşüğünü göstermektedir.

Hama-Humus Türkmen Ağzı

Hama, Humus şehirleri ve bunların kırsal bölgelerinde yaşayan Türkmenlerin oluşturduğu ağız grubudur. Bu ağız grubu da Colan Türkmen ağzı gibi Oğuz boylarının zengin dil özelliklerini ve Oğuz dışı unsurları barındırmaktadır. Alafonların oldukça yaygın olduğu bu grupta *ekmek* kavramı için *ekmek* ve *çörek*'in şu fonetik varyantları kullanılmaktadır; *ekmek/ ekmēk/ ~~ekmek/ ~~ekmek/ ~~ekmek/ ~~ekmek/ ~~ekmek/ çörek/ çörek/ çörēk/ çörēk/ çörek/ çöreK/ çörēk~~~~~~~~~~ ve *çörēk*.*

-ben idlibin içinde oturdum bîr zaman. *ekmegi* veriyeler kenner kennere. biz mülteciyiK orda, deller yok, sizin adınız yok. HH-1/110

-şey getiriller süy, mıkās, bîr sogān, bîr *ekmēk*, áek góvertî. HH-20/83

-*çörēk* dēñik *ekmege*. burda dēñik hay *ekmek, ~~ekmek~~* biski *çörēk*. siski olur topalak topalak. HH-14/44

-saÇ var, yukka *ekmek*. sogandan tandır-kur^dük, yapdık tandırı.

-biz dēñik *çörek* emme lâtıkıya tarafi diyir *ekmek*. HH-36/147

-samannarı koyunnara ínege-körük, bugdaları da biz *ekmek* ederdik. HH-14/30

-ataş yakardık, *çörek* yapāñik genne, aş biñiñik genne, kēş edēñik genni. HH-23/80

-*çörēk* kimē-kattalāñik gennēri kúccük-kúccük, körük ēt içlerine, bukēñik gennēri, körük. HH-6/198

-kennen **çörēk** yapallar, sındık-kollar, un **çórē** yapallar kenne itegi deller. esKi buna deller. HH-27/40

-bu ~~yuka~~ **çöreK**. hamırı topak topak ~~yapañık~~. alırık onu ~~kappaga~~, takta hey-le. HH-2/596

-tandür **çörēgi** de tandırda yapallar. HH-27/42

Kullanım Sıklığı

Ekmek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 51 kez geçmektedir.
Çörek ve fonetik varyantları	Bölge metinlerinde yaklaşık 56 kez geçmektedir.

Sayısal verilerden Hama-Humus ağız grubunda *ekmek/ çörek* kullanımının aşağı yukarı eşit olduğu anlaşılmaktadır. Colan Türkmen ağızında bahsedilen, derlemecinin sorularında *ekmek* kelimesini kullanması hususunun cevaplara etkisi bu bölge için de geçerlidir. Derlemecinin *ekmek* terimini kullanarak sorduğu sorular ve kaynak kişinin aynı terimi kullanarak verdiği cevaplar hesaba katılarak bir oranlama yapılsa bile *çörek*'in kullanımının daha yaygın ve sık olduğu görülmür. Temelde Batı grubu (Karahana, 2014) ağızlarıyla paralellik gösteren bu ağız grubu da soru cümlelerin vurgu ile yapılması, hece sonundaki *ı, i, ü* ünlülerinin *i* ile karşılanması bakımından Doğu grubu (Karahana, 2014) ağızlarına yaklaşılmaktadır (Arslan-Erol, 2020:331-346). Vurgu ile soru yapılması, *çörek* denk çiftinin aktif kullanılması vb. ölçütler bakımından da Oğuz grubunun Doğu koluna yaklaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla bu ağız grubu da *ekmek/ çörek* denk çiftlerinden *çörek* tarafındadır ve bu çerçeveden bakıldığında Colan ağızı gibi Oğuz grubunun Doğu koluyla paralellik göstermektedir.

STTA Ekmek/ Çörek Kullanım Sıklığı

	Bayırbucak Türkmen Ağızı	Halep Türkmen Ağızı	Colan Yörük Türkmen Ağızı	Colan Türkmen Ağızı	Hama-Humus Türkmen Ağızı
Ekmek ve fonetik varyantları	Yaklaşık 75 kez	Yaklaşık 68 kez	Yaklaşık 14 kez	Yaklaşık 48 kez	Yaklaşık 51 kez
Çörek ve fonetik varyantları	X	2 kez	X	Yaklaşık 61 kez	Yaklaşık 56 kez

Ekmek Çeşitleri ve Ekmeğin Hazırlanmasıyla İlgili Söz Varlığı

Ekmek Çeşitleri

Açma/ Açma Ekmeği/ Ekmek Açması

Arap Ekmeği/ Suriye Ekmeği

Arpa Ekmeği

Bazlama/ (Bazlıh)

Biberli Ekmek

Börek (börek)

Çibit Ekmeği

Darmız/ Tarmız/ Asker Çöreği-Ekmeği

Ekşi(eşki) Çörek

Fırın Ekmeği

Fırtlı Ekmek

Halaka

İçli Çörek

Kārā Çöreği

Kurs/ Gurs (kurus)

Lazzakı

Pide

Poğaç (pağaç/pağaç)

Sac Ekmeği

Sallama

Seyyeniy

Sıkmaç/ Sıkma

Somun (sommón)

Tandır Çöreği/ Ekmeği

Yufka Ekmeği/ Çöreği (yukka ekmek, yuka ekmek)

Yapımında Kullanılan Malzemeler

biber bekmezi: Biber salçası

ceviz: Koz, ceviz

cu'uk: Hamurun akışkan hali

darı: Mısır ve bundan yapılmış un

da'var yağı: Hayvansal yağ, tereyağı

duz/ tuz: Tuz

eşkileme: Hamur mayalandıktan sonra bekletip ekşimesini sağlama

fıstık: Antep fıstığı, çam fıstığı veya yer fıstığı denilen yemişlerin genel adı

ğara ot: Çörek otu, küncü

hamır: Hamur

hamırsı mayası: Hamur mayası

hurma: Hurma

inek yağı: Hayvansal yağ, tereyağı

kara çörek otu: Küncü

kereyag: Tereyağı

kesnik: Lor, çökelek

küncü/ küncü: Çörek otu

mahlep: Ekmeğin üstüne atılan bir çeşit ot, mahlep

manadura: Domates

mayalı: Mayalanmış hamur

mısır unusu: Mısır unu

öd: Ot, yaprak

pancar: Genelde börek yapımında kullanılan ıspanak benzeri bir ot

peynir: Peynir

sogan: Soğan

soğukluk: Semiz, pırpırım otu

suy: Su

sümsüm: Çörek otu

süt: Süt

süzme: Yoğurdun süzölmüş şekli

şárbát: Şerbet

şeker/ şeker: Şeker

şimra: Bir çeşit baharat

şomar: Dereotu

topak: Hamur bezesi

un: Un

yumak: Hamur bezesi

zeyt: Zeytin veya zeytinyağı

zılh: Pancar

Hazırlama ve Pişirme Aşamasında Kullanılan Araçlar

ataş/ atâş: Ateş, ocak

fırın/ fırın/ fırın/ fırın/ pırın: Fırın, ocak

gáz: Gaz ile çalışan bir çeşit ocak

itegi/ itēgi: Ekmek hamuru kesilen bez

kāre: Ekmeğin tandıra yapıştırılmasını sağlayan araç

kassak: Sacayağı

legen: Hamurun yoğrulduğu kap

medlēk: Ekmek açılan araç

ocaḥ/ ocaḥ/ ocaḥ: Fırın

oḥlaḡ/ oḥla/ oḥlā/ oḥlaḡ/ oḥlaḡ/ oḥraḡ: Ekmek açılan araç, oklava

saḡ/ saḠ/ saḡ/ saḡ: Genelde ince ekmeklerin pişirildiği araç

sini/ sini: Tepsi

takta: Ekmek açılan araç, ekmek tahtası

tandır/ tandūr/ tánnūr/ tennur/ tennūr: Ekmeğin pişirildiği yer, ocak

tezzek: Ekmek yapımında yakıt olarak kullanılan kurutulmuş hayvan dışkısı

torpaḥ ocaḥ: Bir ocak, tandır çeşidi

zibel: Tezek yapılmak üzere kullanılan hayvan dışkısı

Fiil veya Birleşik Füller

aç-: Hamur bezelerini büyötmek, inceltmek

ataş-kay-: Ateş yakmak, ocak kurmak

biş-: Pişmek

bişir-: Pişirmek

ḡizar-: Pişirerek ekmeğin kızarmasını sağlamak

ḥamur yoguř-: Hamur yoğurmak

ōdlā-: Ateş yakmak, pişirmek

TaPlā-: Hamur bezelerini el ile açmak, genişletmek

yannıḡ yay-: Ekmeklerde kullanılmak üzere tereyağı yapmak

yoguř-/ yugur-/ yūr- : Hamur yoğurmak

SONUÇ

Ağızların sınıflandırılmasında gramatikal ölçütlerin yanında leksikolojik ölçütler de önemli rol oynamaktadır. Suriye coğrafyası Türklerin Anadolu'ya geçiş güzergahlarından biri olduğundan birçok Türk boyuna ev sahipliği yapmıştır. Doğal olarak bu zenginlik bugün STTA'da kendini göstermektedir. Özellikle Hama-Humus ve Colan Türkmen ağızları, STTA'daki diğer ağızlar gibi Anadolu ağızlarının bir devamı olmakla birlikte bazı dil içi ölçütler noktasında Oğuz grubunun Doğu koluyla yani Azerbaycan ve Türkmen Türkçesiyle ortaklıklar taşır. Konumuz olan *ekmek/çörek* denk çiftinin kullanımında da görüldüğü gibi Anadolu ağızları ile STTA'dan *Bayır bucak*, *Halep*, *Colan Yörük Türkmen* ağızlarında temel besin gıdasını karşılamak üzere *ekmek* terimi yaygın ve sık kullanılmaktadır. Buna karşılık Oğuz grubunun Doğu koluna yakınlık gösteren *Hama-Humus* ve *Colan Türkmen* ağızında *çörek* daha aktif kullanılmaktadır. Kısacası fonetik ve morfolojik ölçütlerin ortaya koyduğu sonuçlar, leksik ölçütlerle desteklenmektedir ve *ekmek/çörek* denk çiftinin kullanımı bunun bir örneğidir.

KAYNAKÇA

- ARAT, R., Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig İndeks III*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN-EROL Hülya (2020), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağız Bölgeleri”, *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı*, s. 331-346, Kesit Yayınları, Ankara.
- ARSLAN-EROL Hülya, ÖZDEMİR Atanur (2021), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Şimdiki Zaman”, *Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı Armağanı*, Edit. Ali İhsan Öbek vd., Paradigma Akademi, Çanakkale.
- ARSLAN-EROL Hülya, ÖZDEMİR Atanur (2022), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarında Kelime Kök ve Gövdelerinde Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları-I, *Prof. Dr. Mehmet İsmail Armağanı*, Edit. Ayfer Aytaç, Paradigma Akademi, Çanakkale.
- BAŞKAN, Özcan (1970), Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme, TDAY-Belleten, TDK Yayınları, s. 237-25.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CLAUSON, S., Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford.
- DİNAR, Talat (2015), “Anadolu Ağızlarında, Görülen Geçmiş Zaman ve Dilek-Şart Kipi 3. Teklik Şahıs Çekimlerinde Görülen /N/ Sesi ve Kullanıldığı Bölgeler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 53, Erzurum, 155-199.
- ERCİLASUN, A., Bican, AKKOYUNLU, Ziyat (2015), *Divanu Lugati't-Türk Giriş-Metin, Çeviri-Notlar-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- EROL, Mehmet (2022), “Dünden Bugüne Suriye Türkmenleri”, *Türk Dünyasının Kananayan Yaraları*, Hzl. Terken Hacaloğlu, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, s. 23-41, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-I- (A-N)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2007), “Kutadgu Bilig’in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: ‘Denk Çiftler’”, *Journal of Turkish Studies*, Volume 2 Issue 2, s. 276-299.
- HAYASHİ, Tooru (2000), “Bolu Dili Ağzında Belli Bir Dağılım Eğilimi Göstermeyen Sözcükler ve Yorumlamada Sorunlar”, *Türkçe'nin Ağızları Çalıştay Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 47-63.
- KAÇALIN, Mustafa S., “Ekmek”, *Ekmek Kitabı*, Edit. Emine Gürsoy Naskali, Kitapevi Yayınları, s. 347-379, İstanbul.

- KARAHAN Leyla, AY Özgür (2022), *Türkiye Türkçesi Ağızları Sınıflandırma Ölçeği*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN Leyla, vd. (2018), *Ağız Atlası Kılavuz Kitabı (Türkiye Türkçesi Ağız Atlasına Hazırlık)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2013), “Gramatikal Ölçütlerle Belirlenen Türkiye Türkçesi Ağız Gruplarında Leksik Verilerin Anlamlılığı Üzerine Bir Araştırma”, *Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, (7), s. 1-9.
- KARAHAN, Leyla (2014), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYRA, Erol (1991), “Lehçe Bilimi ve Dil Haritaları, Türk Dili”, S. 479, s. 299-306., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKUT, Gizem (2021), “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Ekmek Adları”, *Dil Araştırmaları*, Sayı 29, s. 179-196.
- NİŞANYAN, Sevan (2018), *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, Liber Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR Atanur, Kara M., Fatih (2019), “Suriye Türkmen Türkçesi Ağızlarının Tespitinde Derleme Yöntemlerinin Uygulanabilirliği ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt 5, Sayı 2, s. 217 - 225.
- ŞAHİN, Kadriye (2012), *Hatay Mutfak Kültürü ve Yemekleri*, Pozitif Matbaa Yayınları, Hatay.
- TİETZE, Andreas (2016), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati İkinci Cilt C-E*, TÜBA Yayınları, Ankara.
- TÜRK DİL KURUMU (2009), *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TÜRK DİL KURUMU (2011), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- WILKENS, Jeans (2021), *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca - Türkçe*, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Göttingen.